

Karl Gerhard blir "politisk"

Jörgen Håkansson

Karl Emil Georg Johnson lät sig födas 14 april 1891. Till föräldrar valde han två smålänningar, grundläggaren Frans Emil Johnson uppvuxen i Kolningsmåla och Jenny Johnson från Kråksmåla. Vid sonens födelse hade de flyttat till Stockholm. Karl Emil Georg fick snart två bröder att trängas med i lägenheten. Redan under skoltiden blev det mycket teater för storebror, men som femtonåring avbröt han sina studier vid Östermalms läroverk och senare vid sjuåttio års ålder startade han ett nytt liv hos ett teatersällskap under en turné till Gotland. Vid denna tid bytte han också ut sitt namn Georg till Gerhard, som han tyckte klingade mera djävt. Under kommande år kom han att flacka runt i hela Sverige med olika sällskap och teaterdirektörer. Allt eftersom han fick större roller ökade självförtroendet och han började skriva pjäser och blev egen företagare.

I januari 1917 dog fadern. Det var i dödsannonsen som namnet Karl Gerhard för första gången sågs i tryck.

En revykung i vardande

Året 1919 blev ett lyckoår för Karl Gerhard. Han fick en inbjudan från en inflytelserik kollega, Per Hallström, att skriva satiriska texter till en sommarrevy på Folkan. Nöjeslivet i Stockholm blomstrade. Kriget var äntligen över. Ransoneringarna upphörde i etapper. Gulaschbaronerna fick se sig om efter andra inkomstkällor. Nu gick de flesta livsmedel att köpa till normala priser. Karl Gerhard hade egentligen inte tänkt att skriva revyer. Han hade högre planer. Engagemang på Dramaten hägrade. Revyn kom att handla om efterkrigstidens dramatik, när allt fler monarkier blev republiker. På scenen blev det liv och rörelse, humoristiska repliker och kvicka kupletter. Fredsarbetet i Paris hade författaren vågat sig på och det slog elaka gnistor om händelserna där. Det raljerades över svenska politiker, som fick sina fiskar varma.

Revyn blev en stor succé. En ny revyform hade fötts. Man hade brutit igenom den gängse humorvallen och öppnat nya perspektiv.

Efter denna succé gjorde skådespela-

Karl Gerhard. Foto: Wikipedia

ren Gerhard Johnson definitivt sorti och nu kom äntligen revycharmören Karl Gerhard att göra entré.

1920-talet blev en berg- och dalbana för teaterdirektören Karl Gerhard och hans revyer. Vad ville han och vad stod han för som människa och medborgare? Av den politiska vänstern hade han ofta beskyllts för att vara borgarbracka och av högern för att vara kommunist. Självar har han uttryckt det så: "Jag hatar alla som har makten och jag har en obotlig svaghet för minoriteter". Därmed kunde hans ställningstagande i vissa avseenden bli förvånande. Han var obekymrad i vilket läger eller sällskap han hamnade. I sketchen *Varuhuset Deutschland* 1924, vari ingick fyra profitlystna judar, hade han tagit den obskyre Adolf Hitler i försvar efter dennes uppdykande på den politiska scenen. Ett utslag för Karl Gerhard's dåvarande politiska oskuld?

Att sälja schlecht und pillig
men mot firtio prä-präcent.

Herr Hitler böjts trots Hakencreutz.

Lieb Vaterland ruhig sein.

Hier gehen kann sie sehen eine neue Wacht
am Rhein

Det var första gången Hitler blev omnämnd på en svensk revy. Många av Gerhard's revyer spelades också i Gö-

teborg och Malmö samt andra orter.

Frankrike irriteras

I revyn *Tidens ansikte* 1932 ingick den s.k. "Mariannesketchen" syftande på Frankrike. Den utspelades hemma hos Marianne. Där spelade Europas statsmän klädpoker. Bland deltagarna fanns ententens herrar och moder Svea klädd som dalkulla. Tysklands representant var den magre herr Mickel, som snabbt blev av med sina persedlar. När han skulle lossa västen utbrast han: "Nu sätter jag Ruhrdistriktet". "Det räcker inte," sa Marianne. "Kom in i mitt rum ska vi se om vi inte kan få av dig skjortan också".

Sketchens innehåll var tydligen politiskt sprängstoff. När Frankrikes pressattaché rapporterade hem att man smädade Frankrike blev det skrivelser i tidningarna. Regeringen blev irriterad och utrikesminister Briant, som verkat för ett vänskapligt förhållande till Tyskland störtades men troligtvis inte av denna anledning. I Sverige förbjöds sketchen av polisen.

Aristofanes d.y.

Hur blev Karl Gerhard politiskt väckt? Avgörande roll i detta frälsningsmysterium hade Torgny Segerstedt och hans flammande antinazism i GHT. Det var av honom Gerhard fick riddarslaget för att gå i strid mot barbari och människoförakt. Även Per Lagerkvists roman *Bödeln* påverkade honom starkt när han tog steget över till trosviss nazistmotståndare, som han sedan vidhöll.

Första gången Karl Gerhard visade sin antinazism från scenen var i revykomedin *Oss greker emellan*, Den hade premiär på Folkan 1933. Revyn var en modern och fri bearbetning av Aristofanes klassiska komedi *Lysistrate*, där kvinnorna kärleksstrejkar för att tvinga männen att lägga ned sina vapen och sluta kriga. (Denna uppmaning kan vi med fullaste emfas sända till "nazistjägaren" Putin med sina hjärnspöken.) I prologen annonserade en satyr med bockfot följande:

Herr Aristofanes trivdes i zonen
närmast pamassen när han skrev revy

och i det grannskapet blev inte tonen den som vi vant oss från Mårbacka by.

Sedan en tid tillbaka hade Karl Gerhard lyckats engagera den kommande storstjärnan Zarah Leander. Hon blev en magnifik Lysistrate. När nu männen i Athen inte kunde få bukt på kvinnorna måste de vända sig till "Pelleponazis". Då ilade deras anförare Adolf Hitler till undsättning. Efter en hakkorsbalett avgav herrarna Hitler, Hindenburg och Göring på cirkustyska sin programförklaring, spelade av Douglas Håge, Benkt-Åke Bengtsson och Calle Hagman:

HITLER:

Wir haben eine tropp wir Hitler-jungdom kallen.
Ein gross abnormitet, sie haben keine skallen.

HINDENBURG:

Kein kan störe uns wenn wir macht unsre se-
ger. Intelligenzen wir hat koncentriert in läger.

GÖHRING:

Ein kommunistisk schwein ich hab' dressiert zu
danse mit trynet er ruft Heil und steht auf seine
swanse.

Slutligen beklagade Hindenburg att exkejsaren Wilhelm II inte kunde vara med. Han satt instängd på ett slott i Doorm.

HINDENBURG:

Es schade ist das er nicht auftritt kan in tag
just. Wir fieren ja -(mot Hitler) Heil Hitler! Dein
Abend, Dummer August.

Även om Karl Gerhard ibland i sina kupletter kan ha ömma versfötter visar han även att han inte bara är kvick utan att han rent lyriskt kan briljera. Detta illustreras inte minst i Zarahs slutmonolog, sedan hon fått männen att lägga ned sina vapen. Hon vänder sig till publiken med orden:

När nattens mörker mildt sig sänker
i afton över vårt Athen,
i var grekinnas blick det blänker
från evig eld ett återsken.
Du liv, välsignat och förbannat,
vi älska dig med all vår must.
Om något släcks, tänds snart ett annat
av våra hjärtans heta lust.
I nymfer, fäll nu era hudar
blott Eros hör ert tysta skratt
och älsken era unga gudar
till vännen Pans musik – God natt.

Mitt vänliga fönster

Med sin revy 1934 visade Karl Gerhard att han levde intensivt med i händelserna på världsteatern.

Årets upplaga, ironiskt kallad, *Mitt vänliga fönster* bjöd på skämt och allvar. I andra akten fördes besökarna på Folkan in i en allvarsstämning, som man vanligen inte får på en revyteater. Paradnumret utfördes av primadonnan Zarah Leander. Hennes sceniska gestaltning av *I skuggan av en stövel* kom att helt trollbinda åskådarna. I hennes bröst fanns inbyggt ett orgelverk, som svarade mot åskmullret i den storpolitiska kulissen. Efter nazisternas maktövertagande i Tyskland, året före med diktatur, judeförföljelse, bokbål m.m. var stämningen allvarstygnd. Scenbilden var suggestiv. Den föreställde en grottekvävarn. Hjulens drogs av fångslade slavar. Jordens yta vred sig sakta mot fonden. Vid en scenkant stod Zarah som frihetens gudinna kedjad vid en kolonn. Ansiktet belystes av en strålkastare. Hon stod alldeles stilla medan hon sjöng.

Jag är intet, jag är allt
jag är frihetens gestalt,
jag är alla tiders ouppnådda ideal.
Jag är vetenskap och Vett,
jag är mänsklighet och Rätt.
Jag som borde stå i solen
och tillbes som Vestal...

Jag står i skuggan av en stövel,
är fjättrad av en grov kolonn.
Rest av preusseri
och av slaveri
från det gamla Babylon.
Ibland martyrererna i Roma
på kejsar Neros stadion
led jag samma nöd,
dog jag samma död
som jag dog i Babylon.

Klaga månde Israel -
mörk är himlens stjärnepäll,
ingen vänlig stjärna visar
vägen till Jerusalem.
Jehova – Ditt eget folk
var i sekler smärtans tolv.
Ifrån sina fäders marker
fördrivas de på nytt.

I den fortsatta sången angrips brittisk kolonialpolitik i Indien. Rashetsen i USA kritiseras. Frihetsgudinnan är målad i negerblod (N-ordet var då inte förkastligt). Men Karl Gerhard pekade också på

de tragedier som utspelades vid Palestinas kust, då brittisk militär hindrade judar att landstiga på "sina fäders mark". Emigrantskeppen dit fick vända utan att Jehovas folk fick "komma hem". I den långa slutstrofen står det klart vem visan adresseras till utan att Tyskland nämns. Tre kulturpersonligheter omtalas, vilka nödgats lämna landet, alla av judisk börd, vetenskapsmannen Albert Einstein, regissören Max Reinhart och skådespelerskan Elisabeth Bergner.

Under den sista versen sänktes långsamt en väldig stövel ned över scenen. Karl Gerhards protest mot barbariet mottogs med allvarsamhet.

Gullregn över stan

Karl Gerhard skulle ställa till med mycket rabalder i sin revy *Gullregn* 1940. Uppslaget hade han återigen fått från Aristofanes. Revyn hade som tema den gamle grekens sista komedi *Plutos*, rikedomens gud. I revyn ställs de orättfärdiga rika mot de redbara fattiga. Uppslaget var att han kunde tillämpa detta förhållande mellan fattiga och rika stater. Det hade ju Hitler sedan gjort, när han förklarar krig mot "plutokratierna"!

Revyns stora nummer blev andra aktens *Den ökända hästen från Troja*. När den ansenliga dalahästen fördes in på scenen firades åtta balettfläckor med tyrolerklädsel ned med rep från hästens buk. De slog ihop sina gitarrer, som formades till kulsprutegevär och musiken övergick till marschtempo. (På våren hade Karl Gerhard varit inbjuden till Moskva av Sovjets ambassadör i Stockholm, Alexandra Kollontay. Här fick han idén till melodin). Från ett femte ben uppenbarades revykungen, som sjöng:

Det är den ökända hästen från Troja.
som moderniserats till femte kolonn.....

Refräng: Det är den ökända hästen från Troja,
som sluppit ut från historiens stall.

I ryttargången sig statsmännen oja -
en del ha socker i fickorna ifall
att hästen skulle va' möjlig att tjäma -
det är en högst neutral politik.

Vi svenskar umgås med kraken i sämja.
Han går numera i reguljär trafik.

Men har det snart ej gått upp för de loja
i hela världen – båd' fattig och pamp -
att det är den ökända hästen från Troja,
som hela tiden har kallats för "MIN KAMP":

Hästen gav upphov till politiska förvecklingar. Här ett sammandrag: Några dagar efter premiären fick Gerhard besök av byråchefen Grafström på Utrikesdepartement och en tysk legationssekreterare. De bevistade föreställningen. Följande dag ringde Per Albin Hansson och meddelade att DOM vill ha den "Trojanska hästen" struken, varpå Gerhard undrade om vi fått en tysk regering. Per Albin förnekade detta. Han påstod att några lagliga medel att stryka numret fanns ej. Dagen därpå besökte Gerhard utrikesminister Günter och sjöng *Hästvisan* för honom. Günter uttalade att han hade regeringens

uppdrag att be Gerhard stryka visan. Då Gerhard återkom till teatern överlämnade två poliser en förbudsskrivelse. Han framförde dock visan även denna kväll. Nästa dag blev han uppringd av polisintendent Zetterkvist, som krävde efterrättelse av förbudet. När frågan kom upp i Rådhusrätten mötte ett stort pressuppbåd. *Den ökända hästen* framfördes därefter iklädd nattmössa och munkorg samt till en nyskriven text.

Refräng:

Det är den ökända hästen från Troja
en av demokraterna sadlad och skodd.

En samlingskrake för slott och för koja, med stora skyggappar, rädd att bli beglodd. Vårt gamla lejon blev snart pensionerat när "Hesa Fredrik" för första gång tjöt, av Bagge blev det till får ondulerat, det utav Rutger fick "essen" stackars nöt. Men har det snart ej gått upp för de loja, som tror att folkhemmets chef är en pamp, att det är den ökända hästen från Troja, som Per-Albin kan kalla för "SIN KAMP".

Karl Gerhard var verksam inom teatern fram till sin död 1964. Han avled på Karolinska sjukhuset.